

Krøniken om Jens Grands fangenskab.

Dens affattelsestid og værd som historisk kilde.

Af

M. Mackeprang.

Drabet i Finderup lade og Jens Grands fængsling i Lund står for den almindelige bevidsthed som de begivenheder, der har givet Danmarks historie i slutningen af det 13. århundrede sit særlige præg, sin grundfarve. Vor kundskab om dem er dog såre forskællig, thi medens det rige materiale¹⁾, der fandtes til belysning af de fredløses færd, gik op i luer ved universitetsbibliothekets brand 1728, besidder vi endnu størstedelen af akterne i den langvarige proces mellem kongen og ærkebispens (S. r. D. VI, 275—372). Föjer man hertil de af P. A. Munch fremdragne aktstykker²⁾, kunde man måske synes, at det kildestof, der stod til vor rådighed, var stort nok til at tillade os at følge denne strid i alle dens enkeltheder. Dette er dog langt fra tilfældet. Akterne dvæler, som rimeligt er, særlig ved det, der ligger forud for Grands fængsling, og om den følgende tid indtil processens be-

¹⁾ Birket Smith: Universitetsbibliotheket för 1728. S. 106.

²⁾ Trykt i: „Diplomatiske Bidrag til Erkebiskop Jens Grands Levnetshistorie“ (Ann. f. n. Oldk. og Hist. 1860. S. 62—191).

gyndelse 1296 har de så godt som ingen efterretninger. Det træffer sig imidlertid så heldigt, at vi har andre kilder, som netop for denne tids vedkommende giver os fyldige efterretninger, der således tjener til at fuldstændiggøre og afrunde billedet af den myndige ærkebispssammenstød med den „strænge herre og store hersker“ kong Erik. Den ene af disse er Grands versificerede biografi, der findes i den bremiske ærkebisperkronike¹⁾; den anden er den beretning, der her skal undersøges, og som vi for nemheds skyld kan kalde fængselskroniken.

Begge disse kilder er da også stadig bleven benyttede, men medens den første gentagne gange²⁾ har gennemgået og bestået den kritiske ildprøve, hvorpå dens brugbarhed beror, forholder sagen sig anderledes med fængselskroniken. Man har enten fulgt den blindt som Suhm, der giver et meget vidtløftigt referat af den (Hist. af Danmark XI, 157 f. f.), eller nøjedes med at udtale sin dom over den. Reuterdaahl giver den følgende omtale: „Den är wisserrligen ett encomium öfwer erkebiskopen, hwilken nästan framställas som martyr, men är dock tydligan grundadt på gamla underrättelser och har åtskilliga uppgifter, som synes trowärdiga och således förtjena uppmärksamhet“ (Svenska kyrkons hist. II, 2, 330, a. 7). Mere reserveret er Helveg, der, efter at han har rost dens livlige fremstillingsmåde, tilføjer: „men som historisk Aktstykke maa den benyttes med Varsomhed“ (Den danske Kirke før Reformationen. I, 683, anm.), hvorpå han giver nogle eksempler på dens unøjagtighed. Den betydeligste forfatter, der i den nyeste tid har

¹⁾ S. r. D. VI, 266—73. Bedst i Lappenbergs „Geschichtsquellen d. Erzstiftes Bremen“.

²⁾ Lorenz: Deutschlands Geschichtsquellen. 3. Ausg. II, 157—58.

anvendt den, nemlig P. A. Munch, mener, at den i det hele taget er ret nøjagtig (Ann. f. n. O. og H. 1860. S. 127).

Der kunde fremføres endnu flere domme støttede på enkelte løsrevne efterretninger, en undersøgelse af og en dom over skriftet betragtet som helhed findes derimod ikke. Og dog er det klart, at først når vi ser de enkelte efterretninger i deres indbyrdes sammenhæng som led af et organisk hele, først da kan vor undersøgelse blive tilstrækkelig udtømmende og vor dom tilstrækkelig pålidelig.

Som indledning til en sådan undersøgelse turde det være rigtigt at give en kort oversigt over selve skriftets historie, ejendommelighed og karakter. Det blev første gang udgivet af Hvitfeld 1599 med titlen „En historiske Beskriffuelse, Om en Erchebiscop udi Lund, som hede, Hrr. Jens Grand, som bleff fangen aff Konning Erich Menduedt, Oc siden erlediget aff samme sit Fengsel“. 4°. Hvitfeld fortæller i sin indledning, at han har fået det af en „god ven“, og det vilde naturligvis være af interesse for os at vide, hvem dette var. Tanken falder uvilkårlig først på Mogens Madsen (Magnus Mathiae), der jo, som Hvitfeldt siger i fortalen til bispekrøniken, „haver sammensanket Lunde ærkebisper deres historie“. Man måtte da vente, at han havde benyttet den i sin *Series episcoporum*, hvilket imidlertid ikke er tilfældet; den gode ven må derfor rimeligvis søges andetsteds. Nogen bestemt person kan dog næppe angives, om der end, som senere skal vises, er en mulighed for, at det kan have været en anden af Hvitfelds kirkehistoriske medarbejdere, Kornelius Hamsfort.

Omtrent en menneskealder senere, 1635, optryktes krøniken af en Roskilde-boghandler Jens Sörensen Nör-

Nisum, der påny udgav den 1650, da det forrige oplag var „ganske distraheret og bortkommen“. Som tillæg til sidste udgave, der ligesom hans tidligere var i oktav, föjede han et „catalogus eller register“ over bisperne i Roskilde. Et par år efter blev skriftet på ny udgivet sammen med bispekrøniken i folioudgaven af Hvitfeld 1653. Afvigelsen mellem de forskellige udgaver er dog ubetydelig¹⁾.

Håndskriftets skæbne er ukendt, det forekommer ikke mellem de af Hvitfelds efterladenskaber, der efter hans død indleveredes til universitetsbibliotheket, og er vel rimeligvis bleven tilintetgjort, efter at det var bleven trykt.

Skriftet selv er vidt forskælligt fra vore sædvanlige årbøger og krøniker. Fremstillingen er livlig, stundom næsten dramatisk og ofte af en meget realistisk natur, noget der særlig gælder om skildringen af de lidelser, Grand udstod under sin fængsling. Dets tendens er kirkelig, og forfatteren står bestemt på ærkebispens side; han er dog langt fra nogen fanatiker, og navnlig udmærker han sig ved en priselig sparsomhed i brugen af injurier; snarere hviler der et vist sørgmodigt, resigneret præg over hele hans fremstilling.

Det vil altid forhøje vanskeligheden ved en kritisk prøvelse, når genstanden ikke foreligger i sin originale skikkelse; de diplomatiske støttepunkter er forsvundne, og mulige randnoter eller senere tiders tilføjelser har indgået en så nøje forbindelse med den oprindelige text, at de kun med vanskelighed og ofte slet ikke kan ud-

¹⁾ Udgaven af 1635 er lagt til grund for denne undersøgelse; citaterne er gengivne med moderne bogstaver.

sondres. Endnu værre er man dog stillet, når der som i dette tilfælde kun foreligger en oversættelse. Noget kan være glemt, andet tilføjet, for ikke at tale om, at oversætteren muligvis i kraft af sin indbildte bedre viden kan have forandret flere efterretninger.

At krøniken i sin nuværende skikkelse er oversat fra latin, må betragtes som hævet over al tvivl. Allerede Helveg har set dette (anf. skr. I, 683 anm.) og fremfører to beviser herpå, af hvilke rigtignok det ene er fejlagtigt¹⁾. Foruden det andet (køgemester = dapifer) kan nævnes en vending som: „da for han *til Neapel til paven*“ (B 3 vers.), der tydelig er en oversættelse af „ad papam Neapolim“. Endnu bestemtere taler dog følgende sætning, som forekommer i Jens Grands anklage mod kongen (C 7 vers.): „item, at han tog fra *sin* embedsmand 400 løde mk. af hans rente“, hvor „sin“ ikke kan være andet end en gengivelse af *suus*, thi ifølge sammenhængen må talen nødvendigvis være om et overgreb på en af ærkebispens embedsmænd. Oversætteren er rimeligvis Hvitfeld.

Fra hvilken tid stammer nu denne krønike? Der er her to muligheder, der kan komme i betragtning: Enten kan den så at sige være umiddelbar historie, optegnet af en samtidig med begivenhederne levende person, eller den kan være et videnskabeligt produkt, forfattet af en af det 16. århundredes lærde historikere. At den skulde skrive sig fra den mellemliggende tid, er i høj grad usandsynligt, når man ser hen til den tilstand, hvori den

¹⁾ „*Fredag för palmesöndag*“, der skulde være opstået ved en misforståelse af det latinske *feria II ante palmas*.

danske historieskrivning da befandt sig. Hvilken af disse to muligheder er da den rette?

De støttepunkter, som skrift, materiale o. l. vilde have ydet os til løsningen af dette spørgsmål, er forsvundne; vi er derfor nødt til at holde os til de indre bevismidler, til selve krønikens efterretninger. Opgaven vil altså foreløbig være at undersøge, hvorvidt der i skriftet findes oplysninger, om hvilke det med sikkerhed kan siges, at de kun kan skyldes en samtidig, ikke en langt senere levende forfatter, eller omvendt.

Allerede på den første side møder vi en efterretning, der bringer vægtskålen til at synke til fordel for den „lærde“ historiker, men sandelig ikke til fordel for hans lærdom. Grand, selve hovedpersonen, kaldes der provst i Lund. En sådan fejl havde en samtidig næppe begået, thi Grand var vitterlig provst i Roskilde, ikke i Lund, før han blev ærkebisp. Vi går imidlertid videre, og indtil vi når et stykke ind i skildringen af Grands fangeliv, er der intet, der særlig tiltrækker sig vor opmærksomhed. Alt hvad der fortælles, stemmer i det væsentligste overens med procesakternes beretning, og da disse kendtes i det 16. århundrede¹⁾, kan fremstillingen ligeså godt skrive sig fra denne tid som fra begyndelsen af det 14. århundrede. Vi læser derfor rolig om den stakkels ærkebisp, der ikke „kunde fange en tår at drikke hverken spiseøl eller kovent“, men jo længere vi kommer frem, desto mere dukker den mistanke op i os, at alt dette dog umulig kan stamme fra det 16. årh. Vi støder på navne, datoer og en hel række „artikler“, der aldeles ikke nævnes i andre for os kendte kilder, og gribe til

¹⁾ Birket Smith: Universitetsbibliotheket för 1728. S. 117 og 132.

den udvej at påberåbe en „tabt kilde“, der som en *deus ex machina* skal løse gåden, vil vi ikke. Går vi lidt længere frem, nærmer vor mistanke sig stærkt til vished, thi kort efter de omtalte artikler, træffer vi en liste på 18 navngivne „riddere og gode mænd“, der hjalp „her-tug“ Kristoffer med at fange ærkebispens (B 3), og af disse 18 findes kun to på den i akterne meddelte fortegnelse over Kristoffers hjælpere (S. r. D. VI, 280). Vi har her et holdepunkt, ved hvilket det måske vil være muligt at klare spørgsmålet om krønikens affattelsestid, lad os derfor undersøge ridderne og de gode mænd lidt nøjere. Det viser sig da, at af de tiloversblevne 16 kan 9 med større eller mindre sikkerhed påpeges som dalevende personer¹⁾. De øvrige kunde måske også opspores, men til vort formål er de 9 fuldkommen tilstrækkelige. Går man nemlig ud fra, at skriftet først er forfattet i det 16. årh., nødes man også til at antage, at forfatteren skulde have sammensat denne liste af personer, som han efter et langvarigt og besværligt gennem-

¹⁾ Tyge Rønnebæk og Ingemar Truelsen forekommer på begge listerne. Niels Mogensen træffes som medbesejler på et lejdebrev til Grand 1299 (S. r. D. VI, 342); Jens Mogensen sælger 1330 og oftere gods til Sorø kloster (S. r. D. IV, 497); Jens Erlandsen nævnes ikke selv, men ved fastelavnstid 1295 sælger hans enke Ingerd en del gods (S. r. D. VI, 449—50, 50—51, 87). Esbern Mogensen er tilstede i Odense 1302, da Erik Mændved udsteder et gældsbrev til Rostock (M. U. V, 88); Niels Skåning besejler Kristoffer II's og Valdemar Eriksens håndfæstninger 1320 og 1326 (G. A. II, 11, 15). Esbern Rake omtales som Næstved klostres velgører (S. r. D. IV, 292, 306, 326), og Peder Vendelbo er sikkert den senere marsk og drost. Af de øvrige er Niels Rønnebæk vel en broder til Tyge, ligesom også Jakob Kalv kan være en slægtning af Erik Glippings marsk Joh. Kalv (Suhm X, 405, 600). Grunden til de to forskellige lister er vel den, at hver har sin hjemmelsmand, der kun medtog dem, som forekom ham betydeligst.

syn havde fundet i aktstykker fra tiden omkring 1300. Rent bortset fra, at den eneste, der kunde have foretaget et sådant arbejde, nemlig Hvitfeld, af gode grunde ikke kan have skrevet krøniken, må en sådan fremgangsmåde dog betragtes som højst mærkværdig og lidet svarende til alle tiders måde at skrive historie på; ligesom den dag idag havde man sikkert også den gang ladet sig nøje med den i akterne givne liste. Navnene på disse 18 riddere og gode mænd må derfor skyldes en samtidig.

Men er dette så, da kan man også trygt henføre hele eller i det mindste den største del af krøniken til en tid, da disse personer kendtes, altså til den første menneskealder efter begivenhederne; thi at antage, at der i det 16. årh. skulde have foreligget en sådan liste over Kristoffers hjælpere, løsrevet fra al øvrig sammenhæng, det vilde dog være for absurd. Gennemlæser vi den øvrige del af krøniken, findes der da heller intet, der strider mod denne antagelse, førend vi når det sidste afsnit, der indledes med: „Og legaten for strax herved“. Her forandres derimod forholdet, thi der vrimler af fejl af en sådan natur, at ingen samtidig kunde have begået dem. Desuden viser der sig strax en iøjnefaldende forandring i fremstillingsmåden; denne, der før var bred og vidtløftig, er nu bleven kortfattet og sammentrængt og minder påfaldende om den almindelige middelalderlige årbogsstil. Det mærkeligste er dog, at Grand spiller en aldeles underordnet rolle i hele dette stykke; vi hører ikke andet om ham, end at han blev ærkebisp i Bremen, og ikke engang hans dødsår får man at vide.

Det vil være indlysende, at denne slutning ikke kan skrive sig fra den samme pen som den øvrige del af

kroniken, og i virkeligheden er det da hovedsagentlig heller ikke andet end en udskrift af den jyske krønike¹⁾. Følgende sammenstilling vil tilstrækkelig godtgøre dette.

Og legaten for strax herved med kongens kansler og løste riget af band igen, og blev så Isarnus, pavens legat, selv ærkebisp til Lunde domkirke, og hr. Jens Grand blev ærkebisp i Bremen og blev der sin livstid. Isarnus levede ikke uden et år, efter han blev ærkebisp, han blev begravet nedre i krypten under Lunde kor hos den søndre side. Kong Erik forbedrede siden Sællandsfarloven [med] nogle retterbøder. Han gjorde sin søn Valdemar til hertug i Jylland, og alligevel han havde mange børn, da blev der ingen levende af dennem efter hans død. Der han havde været konge 34 år, da døde han udi god velmag og ære, begravet udi Ringsted år 1319, st. Birgitte dag.

Postea idem nuntius rediens regnum ab interdictō et regem absolvit ab excommunicatione. Postea factus archiepiscopus Lundensis, Johanne Grand translato ad sedem Bremensem. Hic Ericus fecit Ericum, filium Valdemari ducis, ducem Jucie. Hic etiam, quamvis multam prolem cum uxore sua habuerat, nullum post se reliquit. Mortuus est autem in magna gloria anno regni sui 34. sepultusque cum aliis regibus Ringstadi a. d. 1319 die Brixii confessoris. (S. r. D. II, 390—91.)

Ligheden er, som man vil se, slående, og selv om mange efterretninger gengives i forvansket skikkelse, kan der ikke være tvivl om, at den jyske krønike er hovedkilden. Enkelte efterretninger må dog stamme andetsteds fra, nemlig notitserne om retterbøderne og Isarns dødsår og begravelsessted²⁾. Om der ved retterbøderne skal forstås kongelige forordninger, udstedte af Erik

¹⁾ Jeg skylder hr. prof. Kr. Erslev dette nye navn på den såkaldte „Thomas Geysmer“.

²⁾ Efterretningen stammer måske fra en falsk tradition blandt kanikerne i Lund, opstået ved, at der holdtes sjælemesser for Isarn i domkirken. (Lunde Domkapitels Gavebøger ved Weeke. S. 123.)

Mændved eller faderen, eller Eriks sællandske lov, kan næppe afgøres. Hvad Isarn angår, da haves et parallelsted i den af Kornelius Hamsfort 1599 nedskrevne ærkebispeliste, hvor han siger: Obiit [Isarnus] anno a nato Christo 1309 vel sequenti in aedis Laurentianae hypogaeo sepulturae traditus mense octobri (S. r. D. VI, 644).

At Hamsfort skulde have besiddet håndskriftet og forsynet det med denne uheldige afslutning, er dog tvivlsomt. Hele stilen ligner aldeles ikke hans stærke omskrivning af kilderne, og paterniteten kan med ligeså stor sikkerhed tilskrives Hvitfeld selv, der i sin fortale til udgaven optager og derved godkender den falske efterretning om Isarns dødsår, som Hamsfort vel at mærke ikke har¹⁾. Hvorledes det nu end forholder sig hermed, så meget er dog sikkert, at hele dette afsnit kun er senere tiders tilføjelser, hvis værd som historisk kilde er lig nul. Det er imidlertid ikke den eneste tilvæxt, krøniken i årenes løb har modtaget. Også begyndelsen af skriftet indtil „år 1294 fredag næst för palmesöndag“ (A 1 vers.) er uægte og må betragtes som Hvitfelds forsøg på at lave en passende indledning. Hele stykket er ikke andet end en gentagelse af, hvad der siges andetsteds i krøniken (A 7—A 8), en gentagelse, hvori der ovenikøbet har indsneget sig den tidligere (s. 648) omtalte fejl.

Skriftets hjemsted og forfatter må sikkert begge søges blandt kanikerne i Lund, for hvem denne begivenhed jo havde særlig interesse. Som et træk, der peger stærkt i denne retning, kan nævnes den vidtløftighed, hvormed kongens indbrud i Lunde domkirke beskrives (C 6—C 7).

¹⁾ Jvfr. også Hvitfelds omtale af Eriks sæl. lov. I, 385 (III, 216).

Sammenfatter vi nu det tidligere sagte, turde hovedresultatet være dette: Krøniken består i sin nuværende skikkelse af to dele: en yngre, mindre, der først er bleven tilføjet i det 16. århundrede, og en ældre, større, nedskrevet af en Lunde kanik i den første menneskealder efter begivenhederne.

Krøniken er altså en samtidig kilde, men derfor behøver den jo ingenlunde at være nogen pålidelig kilde; utilstrækkelig kundskab eller partiskhed kan bevirke, at en nok så samtidig forfatter alligevel giver os et falsk billede af de begivenheder, han skildrer. Af den første fejl kan vor forfatter næppe lide; han må med største lethed have kunnet skaffe sig underretning om disse begivenheder, og til nogle af dem har han åbenbart selv været øjenvidne. Derimod er det mindre sandsynligt, at han skulde have undgået den anden faldgrube, partiskheden. Vi står her ved den anden del af vor opgave, nemlig at undersøge, hvorvidt den givne beretning stemmer overens med, hvad vi andetsteds fra ved om begivenhederne, og fjærne det subjektive element, der kun skyldes forfatterens politiske anskuelser. Da størstedelen af vore andre kilder, nemlig procesakterne, i følge hele deres natur selv er yderst subjektive, findes der dog punkter, hvor vi nødes til at slå af på de ideale krav og må nøjes med at påvise, at lignende ytringer eller klager fremsættes af ærkebispens under processen. Ligeledes kan selvfølgelig ordlyden af de indflettede taler og mange småtræk ikke kontrolleres, men må stå ved deres værd¹⁾.

¹⁾ Anføres der i den følgende del af undersøgelsen kun sidetal, underforstås 6. bd. af Langebeks *Scriptores*.

Forfatteren begynder sin fortælling med en skildring af Jens Grands og domprovsten Jakob Langes fængsling og beretter derpå, hvorledes deres gårde plyndres, og de selv føres bundne til Søborg, hvor ærkebispens „særdeles fangen“ bliver kastet i tårnet, medens provsten den næste morgen føres videre til Kalundborg (A 1 vers. — A 5). Skildringen er langt vidtløftigere end den tilsvarende i Grands indlæg, men hovedtrækkene er de samme. Skönt det begge steder angives, at kongen personlig er tilstede i Lund (s. 305), lader han dog fængslingen foretage af Kristoffer på sine vegne¹). Ligeledes omtales udplyndringerne, og Jens Grand sætter sit tab ved denne lejlighed til 1400 mk. sølv (s. 280), medens den mindre velhavende hr. Jakob nøjes med 100 mk. (s. 303). På enkelte punkter bliver ligheden slående, man sammenligne således beretningen om provstens fængsling (A 3): „Han gik da op i Lunde kor og greb provst Jakob der, som han da lå og læsede sine gudelige tider under gudstjenesten i sine korklæder,“ med den tilsvarende i Jakob Langes klage: „Rex ipsum praepositum, . . . in ecclesiam Lundensem cathedralem ante summum altare in choro tunc hora prima ibidem tunc in habitu choralis existentem, capi fecit“ (s. 302).

Fængslingen skete efter krøniken fredagen för palmesöndag 3: 9. april 1294²); akterne, der gennemgående

¹) Raptionem nomine suo factam per Christophorum (s. 279). At denne i krøniken kaldes hertug, er derimod en anakronisme; han fik først denne titel, da han 1303 forlenedes med Estland (Hvitfeld I, 321 (III, 60)), og i akterne kaldes han da også junker (domicellus) eller blot frater regis.

²) Man vil i almindelighed finde mandag för palmesöndag angivet som fængslingsdagen. Således hos Reuterdaahl (anf. skr. II, 2, 332 a. 8), der støttende sig til Petrus Olai erklærer vor krønikes fred. f. palmesönd. for en misforståelse af det latinske

er meget fattige på tidsangivelser, meddeler kun, at Grand sad fængslet i omtrent to år (*ferre biennio* (s. 279)), og vi må derfor ty til andre kilder. Vi træffer da i årbogen til 1317 den samme tidsangivelse (*feria VI. ante dominicam palmarum*. S. r. D. II, 175), medens Næstvedårbogen (S. r. D. I, 372) har Marie bebudelsesdag d: 25. marts; begge årbøger har 1294 som fængslingsåret. I virkeligheden er disse to tilsyneladende forskællige datoer sikkert identiske og blot fremkomne ved, at Næstvedårbogen har overført de kalendariske forhold i 1295 på det foregående år. Thi 1295 falder Marie bebudelsesdag og fredag för *palmesöndag* netop sammen¹⁾, og om året kan der ikke være tvivl, det må være 1294²⁾.

Lad os imidlertid vende tilbage til ærkebispem, som vi efterlod i bolt og jærn på bunden af Søborg. Forfatteren har anvendt sine stærkeste farver for ret tydelig at skildre alle de lidelser, den høje prælat måtte udstå i fængslet, og behandlingen har vist heller ikke været af de bedste, om end den givne skildring er noget overdreven³⁾. Ved juletid fik han dog et bedre fængsel, og

feria II. ante palmas. Derfra er det gået over i Helvegs fremstilling (I, 679), og hvad der er det mærkeligste, også Munch har det (anf. skr. s. 118). Han støtter sig dog ikke på Petrus Olai men på årb. til 1317. „Dagen, siger han, angives i Chron. af 1317 som *feria II. ante palm.*, altsaa Mandag för *Palmesöndag*“. Men årbogen har imidlertid *feria VI.*! Den lærde historiker må vel her have stølet for meget på sin udmærkede hukommelse.

¹⁾ Jfr. Schäfer: *Dänische Annalen u. Chroniken*. S. 26 anm.

²⁾ Munch: Anf. skr. s. 118 a. 2.

³⁾ Grand selv udtaler sig således: *Bojis ferreis gravissimis constrictum in fundo cujusdam turris, carente auræ haustu et lucis aspectu, positum ac tandem fame, foetore siti et ceteris poenis carceralibus sic afflixit* at han umulig kan genvinde sit helbred (s. 279). Kongen må da også indrømme,

omtrent samtidig kom kongen til Søborg. Han må vel efterhånden være bleven noget betænkelig ved at holde så mægtig en fugl i bur, thi under sit ophold forsøgte han to gange på at få mæglet forlig med ærkebisp; første gang ved sin „køgemester“, Åge, anden gang ved bispen af Roskilde¹). Ingen af underhandlingerne førte dog til noget resultat, Grand var og blev lige ubøjelig og fordrede „at komme i rette med hannem for rigens prælater og råd“. De taler, forfatteren lader sine personer holde, er jo sikkert „för tillfället“ konstruerede af ham selv, men at de dog ingenlunde er grebne ud af luften, vil følgende samtale mellem Jens Grand og hr. Åge tilstrækkelig godtgøre. Ærkebispens beklagede sig hæftig over al den tort, der var tilföjet ham, hvortil drosten svarede: „Min herre haver avind til dig, for en din frænde var med at slå hans fader kong Erik ihjæl.“ Med denne motivering vilde Grand dog ikke lade sig nöje, thi, sagde han, „derfor gjorde jeg mine skællige årsage for hannem . . ., der jeg var provst udi Roskilde, at jeg aldrig gav mit samtykke til den gærning i mine dage . . . Dermed lod han sig nöje og gav mig sit åbne beseglede brev . . . derpå, at han aldrig skulde lægge mig det til det onde . . . Siden holdt han mig for sin ven og hjalp til med, at jeg blev ærkebisp“²).

at han „*aliquibus poenis carceralibus affectus fuerit*“ (s. 305). Disse synes dog ikke at have svækket hr. Jens' livskraft, thi han døde først godt 30 år senere!

¹) Krøniken tilföjer her „for han var kongens kansler“ (A 8 vers.). Dette er, som Helveg bemærker, urigtigt, men skyldes vist kun Hvittfeld, med hvis småindskud det har stor lighed. Senere (G 5 vers.) nævnes da også den rigtige kansler, mag. Martinus.

²) Som en af grundene til ærkebispens fængsling anfører kongens prokurator: *Ac istorum nobilium (3: de sammensvorne) consanguineus et cognatus est . . . iste archiepiscopus*

Kongens juleophold på Søborg og hans underhandlinger med sin mægtige fange kendes kun fra krøniken, men der er næppe nogen grund til at forkaste dem. Hans „køgemester“ Åge er den Åge Jonsen, der så ofte nævnes i datidens aktstykker, og som ganske rigtig var drost 1294 (se f. ex. Dipl. Svec. II, 177). Rygtet om de to prælaters fængsling havde imidlertid bredt sig og nåede da også en Lunde kanik Hans Sibrandsen, „som gik til studium i en stad, hedder Orliens“. Han ilede strax til Italien og meddelte sagen til pave Coelestin V., hvem han traf i Neapel. Denne sendte derpå bud og brev til Danmark, men kongen lod buddet „myrde og dræbe“ (B 4). En Hans Sibrandsen forekommer i akterne mellem flere af Grands tilhængere, som kongen på en eller anden måde har forurettet (s. 361). Hvorvidt det er ham, der har underrettet Coelestin V. om sagernes stilling, kan ikke afgøres, men noget må der være foregået, thi også den bremiske ærkebisperønike omtaler pavens indgriben¹⁾. Krønikens påstand, at kong Erik skulde have ladet hans sendemand dræbe, er derimod en overdrivelse; han havde jo derved kun kunnet opnå at føje en ny forbrydelse til sit i forvejen store synderegister. Det må dog være bleven mere og mere klart for Erik

(s. 290). Ligeledes siges der fra kongens side: *In ecclesia Roschildensi praesentibus ipso rege et matre sua har Grand svoret at være kongen huld og tro og hade hans fjender, specialiter flagitiosos istos et proscriptos Pro ejus confirmatione a sancta sede apostolica obtinenda efficaciter scripsisset* (s. 291).

- ¹⁾ Scriptum apostolicum ipsum non tuetur,
Celestinus pontifex simplex non timetur,
Rex inflatus animo deum non veretur.

Lappenberg. S. 26. S. r. D. VI, 267. Om grunden til at dette scriptum apostolicum ikke omtales under processen se Munch. Anf. skr. s. 122.

Mændved, at der ikke var udsigt til at beholde Grand længe på Søborg. I september 1295 havde han fået sluttet en våbenstilstand med Norge (Hvitfeld I, 307 (III, 24)), og en månedstid senere gjorde han sit sidste forsøg på at udsone sig med ærkebissen eller rettere, han søgte at binde hans hænder så fast, at man uden fare kunde løslade ham. St. Lucas'dag d: 18. okt. blev der nemlig forelagt ham „otte svare stykker og artikler“, hvis besegling blev stillet som betingelse for hans løsladelse. Akterne, der i det hele taget har yderst få efterretninger fra den tid Grand sad fangen, omtaler slet ikke disse artikler; vi har derfor kun den udvej tilbage at undersøge, om de passer med de givne forhold og kongens politik, som den kendes andetsteds fra.

Först skulde han opgive al klage mod kongen og dennes tilhængere, på egen „kost og tæring“ løse dem af bandet, samt aldrig gøre noget krav på skadeserstatning eller de penge, kongen skyldte ham. Alt dette lyder meget troværdigt og trænger ikke til videre kommentar; at han havde lånt kongen en større sum, indrømmer denne selv (s. 281). Fremdeles skulde han afstå Hammershus og *ikke* holde sine mænd ved den skånske skrå eller bruge kirkens ret mod nogen uden kongens tilladelse, ligesom han heller ikke måtte tvinge nogen kanik til at residere; endelig skulde han betale kongen 10,000 løde mark. At Hammershus var kongen en torn i øjet, fremgår tilstrækkelig af striden med Esger Juell, men derimod er bestemmelsen om den skånske skrå temmelig uforståelig i sin nuværende skikkelse. Grand fordrer selv tilladelse til at dømme efter kanonisk ret¹⁾, hvad

¹⁾ Item quod libere possit uti canonibus in iudicando . . . nec constringuntur iudicare secundum statuta juri et rationi contraria (s. 365—66).

kongen dog ikke vil gå ind på, og allerede Jakob Erlandsen klager over, at Kristoffer I. vil holde folket til den skånske skrå¹⁾). Det hele forklares imidlertid let, når man går ud fra, at „ikke“ er kommen ind ved en afskrivers eller sætters fejltagelse. At kongen faktisk har stræbt efter at indskrænke brugen af kirkens ret, hvorved vel her skal forstås retten til at dømme i meneds- og ægteskabssager, fremgår af en klage, Grand retter mod kongen; klagens ordlyd er rigtignok tabt, da der mangler et par blade i manuskriptet, men kan tydelig læses ud af kongens svar²⁾); om dette just har været ganske i overensstemmelse med sandheden, er vist lidt tvivlsomt. Ved forbudet mod at tvinge kanikerne til at residere har kongen rimeligvis villet støtte det parti indenfor disses rækker, der bekæmpede den strængt kirkelige regel, at et kanonikats fulde indtægter kun kunde nydes, hvis indehaveren forrettede sin tjeneste ved domkirken³⁾). Den sidste artikel, at Grand skulde udbetale 10,000 mk., er yderst troværdig, summen er endog her forholdsvis moderat, thi i sit klageskrift fordrer kongen 36,000 mk. guld! (S. 371). Som man vil se, findes der i disse artikler intet, der strider mod det standpunkt, kongen indtager, og heller ikke kan de siges at være for overdrevne, hvad man snarest måtte være bange for. Selv om de derfor kun

¹⁾ Item conqueritur, quod vulgus et quidam homines vestri . . . redire contendunt ad statuta quaedam, quae dicuntur skra (S. r. D. V, 591).

²⁾ Item quod non praestat impedimentum, sed vult, quod archiepiscopus exerceat jurisdictionem sibi competentem in laicos in casibus spectantibus ad eundem (s. 358 art. 2 jfr. art. 1).

³⁾ Denne forklaring er mig velvillig meddelt af hr. dr. phil. H. Olrik.

kendes fra dette ene sted, fortjener de nok så megen tiltro som flere af procesakternes ubeviste og ubeviselige påstande, der dog til dagligdags går og gælder for god historie. At Grand ikke gik ind på dem, behøver næppe at bemærkes; hellere, sagde han, måtte de „skære hvert lem fra den anden, som var på hans liv“.

Hans lidelser skulde dog snart være tilende. Provst Jakob var for lang tid siden af „synderlig guds hjælp“ flygtet fra Kalundborg efter 27 ugers fængsel, havde lykkelig og vel undgået kongens forsøg på atter at fange ham og befandt sig nu hos paven, som han havde truffet i „Avenion“¹⁾. Paven, Bonifacius VIII., sendte strax en legat til kongen, som skulde bevirke ærkebispens frigivelse; tillige skrev han til hr. Anders, hr. Jakob Nielsen og hr. Peder, kaniker af Lund, „som da lå på Hammershus i slotsloven,“ og befalede dem, at de ikke måtte overgive kongen slottet (B 4 vers. — B 6). Provsten siger selv i sin klage, at han kom løs efter 27 ugers fængsel (s. 303), men rigtignok ikke hemmelig og af synderlig guds hjælp. Det var kongen selv, der frigav ham af frygt for, at han skulde dø i fængslet; såsnart hans helbred imidlertid blev bedre, søgte han påny at få ham sat under lås og lukke. Denne beretning må foretrækkes for krønikens, thi man kan være sikker på, at provsten ikke har forvansket sandheden til fordel for kongen. Hans fængselsted nævnes kun her, derimod bliver den oplysning, at det var ham, der bragte Bonifacius den mere officielle underretning om alle disse begivenheder, stadfæstet af et pavebrev (Munch. Anf. skr. s. 138).

¹⁾ Dette er, som Munch bemærker, kun en fejlskrift for Anagni (anf. skr. s. 122 a. 1).

De tre herrer på Hammershus er velbekendte¹⁾, men forfatteren — eller oversætteren — har dog her begået en lille titulaturfejl, idet Jakob Nielsen ikke er nogen kanik, men en person, der havde forbrudt sig mod lands lov og ret og derfor søgt tilflugt på Hammershus (s. 285).

Förend legaten (Isarn) kom til Danmark, havde Grand dog på anden måde fået sin længe savnede frihed tilbage. Beskrivelsen af flugten og de dermed forbundne omstændigheder (B 6—C 3) turde være så vel kendt fra Ingemanns „Kong Erik og de Fredløse“, at vi ikke behøver at gå nærmere ind på enkelthederne, af hvilke en stor del heller ikke kan kontrolleres. Den foregik St. Lucie nat (C 2), og efter en vanskelig og langvarig sejlads nåede man i god behold Hammershus. Vore hjemlige kilder, saavel akterne som årbøgerne, giver os kun ringe oplysning om denne flugt; derimod fortæller den lybske årbog til 1324, at Grand blev befriet „auxilio unius famuli cujus custodiam erat deputatus“ (M. G. XVI, 416). Vidtløftigere er den bremiske ærkebispeskrønike, hvis beretning i hovedtrækkene stemmer overens med krønikens²⁾. Der er altsaa ingen grund til at tvivle om den velnærede Morten madsvends existens³⁾ — navnet Morten skyldes dog vist Ingemann

¹⁾ Hr. Peder er rimeligvis den „Petrus canonicus Lundensis, decanus de Borghandæholm“, der dør 1309 (Lunde Domkapitels Gavebøger ved Weeke. S. 56). Hr. Anders er den Andreas cellerarius der ofte omtales i akterne (f. ex. s. 327).

²⁾ Per amicos igitur funes transmittuntur
Et limae, per quas dura vincula roduntur,
Custodesque precii vinoque vincuntur,
Sic evadit pontifex, hostes confunduntur.

Lappenberg. S. 26. S. r. D. VI, 267.

³⁾ En anden af Grands hjælpere kaniken Hans Rodis (B. 7) nævnes i akterne som Grands tilhænger (Joh. Herodis. S. 361).

— eller om hele denne episode, der på grund af sin vidtløftighed og de indflettede datoer gør et meget tilforladeligt indtryk. Hvad undvigelsesdagen angår, da angives den i årb. til 1317 som proxima nocte post diem St. Luciae (S. r. D. II, 175); det er et spørgsmål, om dette i virkeligheden ikke betyder det samme som krønikens St. Lucie nat¹⁾, men selv om dette måske kan være tvivlsomt, er den ringe forskæl af en dag dog ganske betydningsløs²⁾.

Ved fastelavnstid 1296 kom Isarn til Danmark. Han begav sig strax til kongen, hvem han befalede at sende sagførere til Rom, og dernæst skrev han St. Peders dag a: 22. febr. fra Roskilde til Grand, som han under kongens lejde „strængelig“ bød at komme til København. Grand kom også derover, og havde en samtale med ham 14 dage efter påske; derfra drog han til Lybæk, og da han havde ventet der i nogen tid, fik han brev fra Isarn, der opholdt sig hos kongen i Ribe, om at denne nu var rede til at sende sine sagførere til Rom. Grand begav sig derfor over Brügge til paven, som han traf i „Avenion“; sammen med ham rejste han derpå til Rom, hvor kongens prokurator, kansleren Martinus, snart efter indfandt sig, og processen tog sin begyndelse (C 3 vers. -- C 5 vers.).

Tiden for Isarns ankomst er sikkert rigtig; han

¹⁾ Die Nacht wurde im Mittelalter meist zu dem vorangegangenen Tage gerechnet, Sonnenaufgang bildete die Grenze. Grotefend. Zeitrechnung d. deutschen Mittelalters. 1891. I, 131. Jfr. samme forfatters Handbuch d. hist. Chronologie. S. 42.

²⁾ Blad A 6 nævnes blandt andet, at Grand aldrig skiftede klæder fra den dag han kom ind i tårnet „og til anden dagen efter Lucie dag det andet år derefter at han slap ud“. Denne dato refererer sig dog sikkert til det forud sagte og ikke til flugten; om dagen kunde denne da umulig udføres.

træffes som vidne på et brev fra Roskilde 15. marts¹⁾. Ligeledes er den indre kronologiske sammenhæng pålidelig. Påsken faldt i 1296 den 25. marts, sammenkomsten i København er altså i dagene fra den 8. til den 10. april, og den 5. maj udsteder kongen sit prokuratorium fra Ribe (s. 276).

Også Grands rejserute er rigtig angivet, det var i Brügge, at han, i det mindste efter kongens sigende, holdt sin bekendte tale, hvori han ytrede, at det var ham ligemeget, hvem der var konge i Danmark, når det blot ikke var nogen af Kristoffer I's æt (s. 324 jfr. 293).

Krønikens skildring af processen i Rom (C 5 vers. — C 7) er den mindst interessante del af skriftet. Den indeholder for størstedelen kun de samme klager som i Grands indlæg, men dog findes der også enkelte episoder, der er gengivet langt fyldigere end de tilsvarende i akterne. Særlig må man da fremhæve beretningen om, hvorledes kongen samlede kanikerne i kapitelshuset og tvang dem til at holde messe, sköntt pave Coelestin havde lyst riget i band, samt fortællingen om hans indbrud i Lunde sakristi, hvor han udtog flere breve af kapitlets brevkiste. Af disse begivenheder, der begge fortælles med et øjenvidnes vidtløftighed og en modstanders hadefuldhed, må den første være foregået kort efter ærkebispens fængsling (s. 280 jfr. kongens svar s. 284—85); den anden falder derimod langt senere.

Krøniken lader imidlertid ikke blot kongen, men også junker Kristoffer begå lignende voldsgærninger. Da denne nemlig havde fået Grand sat i god forvaring på Søborg, vendte han tilbage til Lund, trængte ind i dom-

¹⁾ Rigsarkivets diplomatarium. Tom. IX.

kirkens sakristi, opbrød brevkisten og brændte brevene; derpå tvang han de rædselsslagne kaniker til at holde messe, uanset at deres ærkebisp var „så ynkeligen fangen og bunden“ (B 3 — B 4, jfr. C 5 vers.)¹⁾.

Måske slår ærkebisen disse to hærtog sammen til et, thi i sin klage omtaler han kun kongens overgreb; at kapitlet imidlertid har mistet flere privilegier, er sikkert nok; kongen må selv senere love at udstede nye (Hvitfeld I, 320 (III, 55)).

Af andre originale tilføjelser findes kun den lille foromtalte notits om embedsmanden, hvem kongen fratog 400 mk., samt en klage over den molest, han tilføjede en Lunde kanik Henrik Blomme.

Forfatteren slutter derpå sit skrift med at fortælle, at kong Erik blev dømt til at betale ærkebisen 50 mk., et tal der sikkert er fremkommen af originalens I, som Hvitfeld har misforstået og stræbt at forbedre ved tilføjelsen „måske løde mark guld“²⁾.

Det har vist sig ved de foregående enkeltundersøgelser, at krøniken i det hele og store må betragtes som en meget agtværdig kilde, og selv om det billede, forfatteren har givet os, på enkelte punkter er fortegnet eller for stærkt farvet, er disse fejl dog af en sådan art, at de uden vanskelighed kan fjærnes. Vi må derfor

¹⁾ Dette genfindes i ærkebisp Niels' krønike, forf. c. 1370, hvor det fortælles omtrent ordret som i fængselskrøniken: Qui (Christ.) statim rediens Lundis sacristiam st. Lundensis ecclesiae fregit et inde sicut Nabogodonosor in Jerusalem omnia clenodia abduxit et omnia privilegia et litteras fregit, abcessis plumbetis et sigillis, ac omnia privilegia et litteras in medio chori . . . comburi fecit. S. r. D. VI, 627. Man fristes stærkt til at antage vor krønike som kilde.

²⁾ Jfr. Hvitfeld I, 498 (III, 491).

være den ukendte Lunde kanik taknemlig for hans interessante, lille skrift, der i form og fremstilling rager så højt op over datidens tørre årbøger og krøniker, og som sammen med Marsk Stig viserne står som et varigt minde om denne urolige tid, så rig på voldsomme brydninger og viljestærke mænd.
